

Vappu Taipale

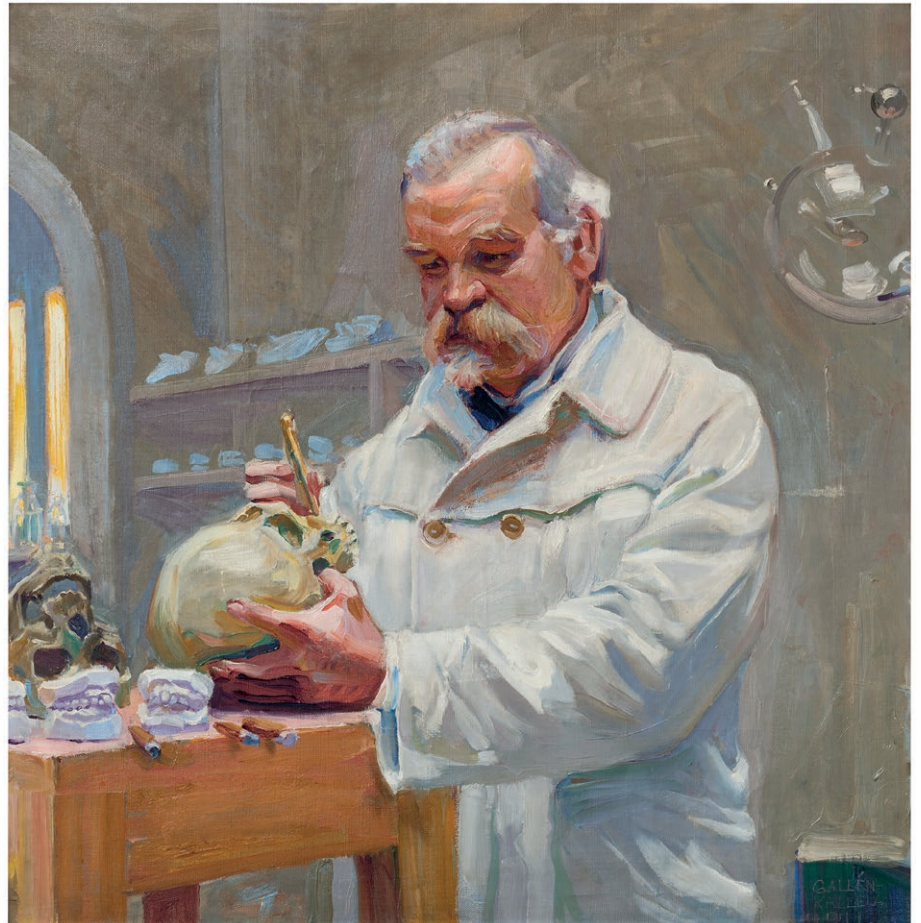
Professori

Taidekirjan äärellä

*Seinälle nostetut
Lääkärimuotokuvia Hippokrateesta
HUSin kokoelmiin*
Markku Valkonen ja Seppo Seitsalo
PARVS 2020

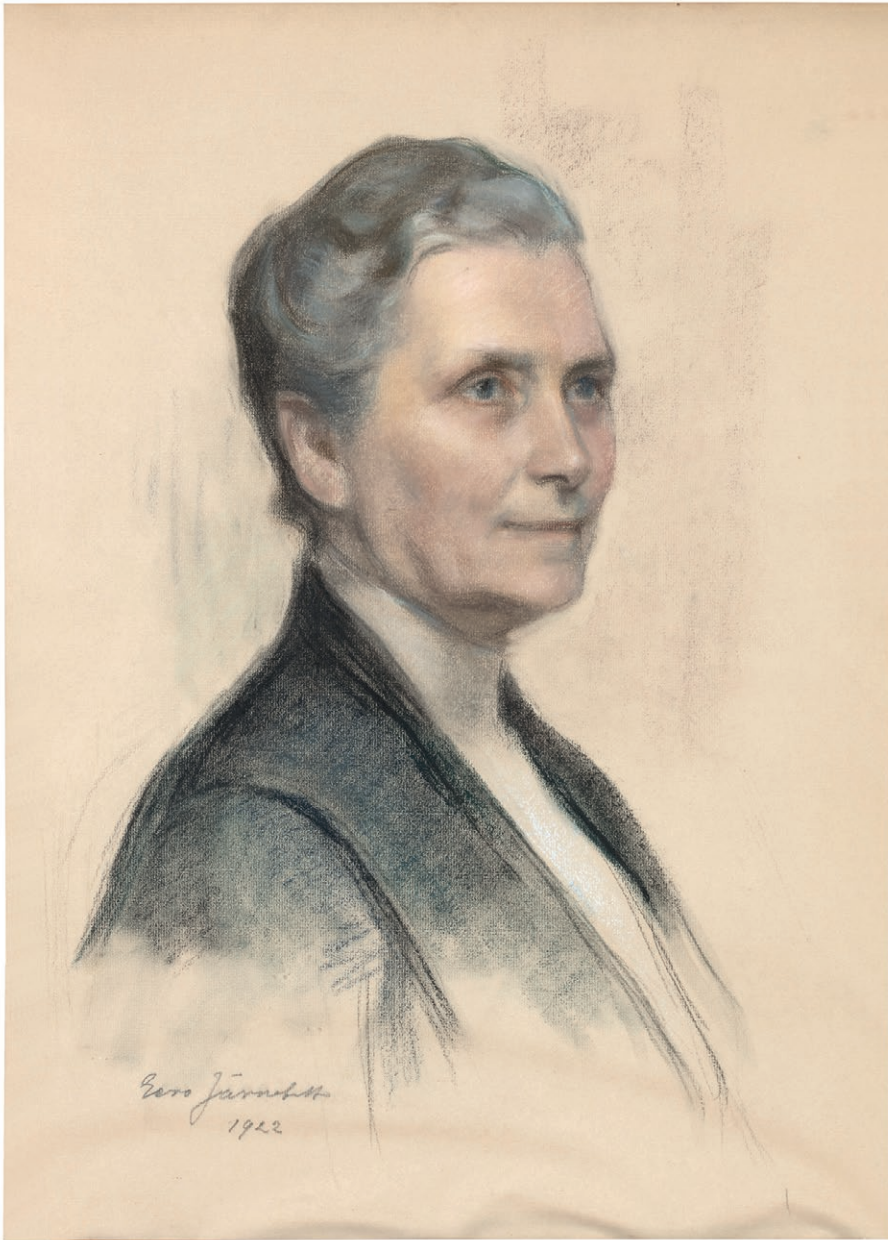

Akseli Gallen-Kallela: Mathias (Matti) Anselm Äyräpää, 1911, öljy kankaalle, 105 x 96 cm, Helsingin yliopiston kokoelmat, Hammaslääketieteen laitos

Montakohan vuotta istuin 1960-luvulta alkaen HYKS Lastenklinikan luentosalissa katsellen Tuomas von Boehmin hienoa muotokuvaa arkkiaatri Arvo Ylpöstä – melkein vuosikymmenen. Arkkiaatri itse, lempeästi Arkkivaariksi nimitetty, oli uskollisesti keskiviikkokokouksissa mukana, kommentoiden esityksiä. Joskus oli vähän arvailtava, tarkoittiko hänen ”sodan jälkeen” -kom-

menttinsa ensimmäistä vai toista maailmansotaa. Kinastelin hänen kanssaan ankarasti, ja mistäs muusta kuin lasten päivähoidosta, mutta ei se estänyt ystävällisiä välejä.

Ruskeasävyisessä muotokuvassa arkkiaatri seisoo edessään hyvin pieni vastasyntynyt, melkein keskonen. Kuva oli maalattu vuonna 1957, jolloin arkkiaatri Ylppö oli 70-vuotias, juuri eläköitynyt Helsingin yliopiston lastentautiopin

Eero Järnefelt: Sophie Mannerheim, 1922, pastelli, 50 x 64 cm, Mannerheimin lastensuojeluliitto, MLSL:n toimisto (aiemmin Lastenlinna).

professorin virasta jatkaen vielä hyvän ajan Lastenlinnan ylilääkärinä. ”Ylppö on kuvattu vakavaimmeisena hahmona, ikään kuin suojelusenkelinä, joka on asettanut toisen kätensä tukemaan vastasyntyneen päätä, kun toinen käsi viittaa lapsen suuntaan opettajan tavoin”, Markku Valkonen analysoi. – ”Itse asiassa katsoja tarkastelee modernia ruhtinasmuotokuvaa, jollaisen Ylppö taatusti ansaitsi”.

Käsissäni on iso painava teos, jonka osuva nimi on ”Seinälle nostetut”, koelma lääkärimuotokuvia. Sen tekijät ovat tunnettu taidekriitikko Markku Valkonen, entinen EMMAn ja FRAMEn johtaja, sekä tunnettu taiteen ystävä Seppo Seitsalo, ortopedian ja traumatologian dosentti, joka sai aikaan sairaala Ortoniin oman gallerian jatkuvine taidenäyttelyineen. ”Orton on ainoa galleria, jolla on oma sairaala.”

Kirjassa on alkuun eritelty kiinnostavasti muotokuvien taidetta ja historiaa yhtä lailla kuin lääketieteen symboleja. Sen jälkeen alkaa herkullinen kuvakavalkadi, kuutisenkymmentä lääkärin ja hoitajien muotokuvaa, kokoelmien parhaimmisto. Markku Valkonen esittelee taiteilijat, Seppo Seitsalo taas kuvatut henkilöt.

Muotokuvien ajatellaan usein olevan aikamoista pönötystä. Miksi tämä kirja sitten niin ”kolahti” minuun? Olin intohimoinen taidehistorian harrastaja kouluvuosinani. Tämä kirja yhdistää lääketieteen vaivattomasti taiteeseen ja taiteen lääketieteen historiaan, kumpikaan ei menetä ominaislaatuaan. Samalla kirja on sanataidetta, kirjoittajat ovat todella mestarillisia kynänkäyttäjiä. Henkilögalleria taas kertoo, miten monenlaisia lääkäreitä ja ylihoitajia on mahtunut ja mahtuu meidän joukkoomme – emme ole yhdestä puusta vuoltuja.

Markku Valkonen kuvaa muotokuvataidetta ”ikuisen läsnäolon taiteena”. Muotokuva ”on aina pyrkinyt yhdistämään aikoja ja etäisyyksiä, olemaan tässä ja nyt”. Varhaisina aikoina muotokuvat olivat tavallaan todellisia, sillä ne olivat uskomusten mukaan kuvattu ihminen itse. Varhaisin lääkärimuotokuva taitaa olla Egyptistä, reliefi hampaisiin erikoistuneesta lääkäristä nimeltä Hesi-Re, lähes viiden vuosituhannen takaa. Kiinnostavaa on, että lääkäriopinnot avattiin Egyptissä myös naisille. Bysantissa kiisteltiin kuvien merkityksestä ja luonnonkaltaisuudesta ikonoklastien, kuvainkieltäjien vaatiessa, että ihmisistä ei saa kuvata. Ikonoduulit, kuvainpuoltajat veivät onneksemme voiton vuonna 843.

Muotokuvan historiaan mahtuu vaihteita, jotka tuntuvat meistä melkein irvokkailta monien raadeltujen pyhimysten kuvien lailla. Tuomittujen muo-

Serguei Zlenko: Marja-Riitta Taskinen, 2008, öljy kankaalle, 107 x 102 cm, Helsingin yliopiston kokoelmat, Biomedicum.

tokuvat ovat kelvanneet hirtettäväksi poissaolevan syyllisen sijaan. Filosof Jeremy Bentham vaati, että kuoltuaan hänet istutettaisiin omine vaatteineen lukuasentoon, näytteille isoon mahonkilaatikkoon lasiovineen. Pää ei kuitenkaan säilynyt tarpeeksi hyvin, joten kaitettiin taiteen apua vahamalliin tekoon.

Miten käärmestä tuli yksi tunnetuin lääkärin symboli? Juuret ovat ainakin kaukana, sumereiden kaksoiskäärmealjassa noin 2000 eaa. ja minoslaisessa kulttuurissa noin 1600 eaa. Valkoinen takki on tähän verrattuna aivan nuori keksintö, 1880-luvulta. Samoin stetoskooppi, tiedättehän sen varhaisen muodon, torven, joka nähtiin muotokuvissa 1830-luvulta alkaen. Pääkallo sopii muotokuvaan, elämän ja kuoleman mysteereitä pohdiskelevan lääkärin tunnukseksi.

Kaikki muistanevat ikonisia lääkärimuotokuvia, kuten Rembrandtin Tohtori Tulpin anatomianluennon, Edelfeltin kuvan Louis Pasteurista; mieleen voi myös nousta Alberto Kordan valokuvasta tehty juliste Che Guevarasta. Millainen valikoima syntyy Helsingin

parhaimmistoa, Albert Edelfelt, Werner Thome, Eero Järnefelt, Akseli Gallen-Kallela, Vilho Sjöström, Kuutti Lavonen ja niin edelleen. Taiteen hehkua siis on tarjolla. Ja kuvattavia, tieteen kärkeä.

Teoksen kanteen on valikoitunut Oswald Renkosen, serologin ja arkkiatrin muotokuva Eero Snellmanin maalama vuonna 1932. Jos epäilee muotokuvataidetta epäkiinnostavaksi, kannattaa vilkaista tätä kuvaa: intiimi, rento tunnelma, tässä on hetken pysähdys tavoitettu kiireisen miehen elämässä. Mikään valokuva ei voisi taltioida tällaista hetkeä näin täydellisenä, väreineen ja sommitteluineen.

No niin – se tupakka! Näitä kyllä löytyy kuvissa kollegoiden käsistä. Aikansa lapsia, niin kuin mekin; nikotiini oli lääkeaine. Eipä sätkiä tai sikareita pidä mennä muotokuvista poistamaan. Kuvamanipulaatiolla on huono maine historiallisesti, vaikka nykyisellä digitekniikalla se käy kätevästi pienellä sormen liikkeellä, jos mainoksia uskoo.

Uteliaana selailen teosta mielessäni naiskysymys. Miten naisten osuus on huomioitu, vai onko lainkaan? Ongel-

Yliopiston ja HUSin koelmista?

Tieteellisesti ja taiteellisesti korkeatasoinen kavalkadi alkaa vuodesta 1837, Sten Edvard Sjömanin muotokuvasta. ”Teos muistuttaa pikemmin romanttisen runoilijan kuin lääkärin muotokuvaa, mutta ammatin tunnuksena pöydällä maaka puinen kuulotorvi – – juuri Sjöman otti sen ensimmäisenä käyttöön Suomessa”, Markku Valkonen kirjoittaa. Jatkossa taiteilijoina on maan

ma on tietenkin se, että lääketieteessä naisten eteneminen on ollut paljon vaikeampaa kuin taiteessa. Voi myös olla, että naisten muotokuvat eivät ole niin korkeatasoisia kuin miesten. Joukossa on tyylikäs Sophie Mannerheim, joka vapaaherrattarena pääsi Florence Nightingalen sairaanhoitajatarkouluun, vaikka sinne ei muuten otettu eronneita naisia. Väsyneen näköinen Laimi Leidenius, joka oli Helsingin yliopiston ensimmäinen naisprofessori, tiukkailmeinen mielisairaanhoidon uudistaja Anna Pakalén, Korvaklinikan ylihoitaja Aili Engelvuori, allergologian uranuurtaja Zaida Eriksson-Lihr, ja jatkossa yhä enemmän merkkinaisia, kuten Sirpa Asko-Seljavaara, Mirja Ruutu, Marja-Riitta Taskinen. Samoin naiset nousevat esiin taiteilijoina: Anitra Lucander teki Ole Wasz-Höckertistä ilmavan modernin kuvan jo vuonna 1979, ja muita ovat muun muassa Eva Cederström, Eeva Rihu, Marjatta Tapiola, Marjukka Paunila.

On rentouttavaa pysähtyä tuumiamaan kohteen uraa lääketieteen maailmassa samalla kun nauttii taiteilijan näkemyksestä, työn kompositiosta, väreistä ja kulloisenkin ajan kulttuuriilmapiiristä. Uteliaisuuttakin kutkuttaa, kun katselee oman ikäpolvensa lääkäreiden kuvia ja miettii heidän taiteilijavalintojaan. Viimeisimmät muotokuvat liikkuvat jo kollaasien maailmassa. Harvinaisuutena pohjalla on neurokirurgi Juha Hernesniemen puureliefi – kollaasimuotokuva. Siinä taitelija Pauno Pohjalainen on asettanut katselijan potilaan asemaan, makuuasentoon, josta näkee ylleen kumartuvan kirurgin.

Monipuolinen kirja, todellinen kulttuuriteko HUSin taidetoimikunnalta. Taidetta tarvitaan sairaaloihin ja poliklinikoille tuomaan terveyttä, eikä vain muotokuvia, vaan kaikkea muutakin.